DIOP, Cheikh Anta, 1967, *Antériorité des civilisations noires*, Paris, Présence africaine.
DIOP, Cheikh M. S., 2007, *L'Univers musulman autour du Sahara dans la fiction francophone : représentations identitaires chez Ahmadou Kourouma, Tahar Ben Jelloun et Abdourahman Waberi*, Thèse de de doctorat, Université Paul Valéry, Montpellier.
DURAND, Gilbert et SUN, Chaoying, 2000, *Mythe, thèmes et variations*, Paris, Desclée de Brouwer, coll. « Sociologie du quotidien ».
DURAND, Gilbert, 1992 [Bordas, 1969], *Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale*, Paris, DUNOD.
ELIADE, Mircea et Couliano, Ioan P., 1990, *Dictionnaire des religions*, Paris, Plon.
ELIADE, Mircea, 1965, *Le Sacré et le Profane*, Paris, Gallimard.
FOE, Nkolo, 2008, *Le postmodernisme et le nouvel esprit du capitalisme sur une philosophie global d'Empire*, Dakar, CODESRIA.
FOURNEL, Louise, 1992, « Art Mohak 92 : spiritualité de l'art amérindien », [En ligne] *Religiologiques*, 6, pp. 223-243 (consulté le 18/01/19), URL : http://www.religiologiques.uqam.ca/no6/fourn.pdf.
KESTELOOT, Lilyan, 2008, *Comprendre les poèmes de Léopold Sédar Senghor*, Paris, L'Harmattan.
KHATIBI, Abdelkebir, 1988, « Notes de mémoire », *Par-dessus l'épaule*, Paris, Aubier.
KUBIAK, Anna, 1999, « Le Nouvel Age, conspiration post-moderne », *Social Compass,* 46, 2, pp. 135-143.
LYOTARD, Jean-François, 1979*, La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*, Paris, Les Éditions de Minuit.
LYOTARD, Jean-François, 2005, *Le postmoderne expliqué aux enfants*, Paris, Galilée.
MRÉJEN, Valérie, 2010, *L'écriture du fragment et l'impasse de la communication dans Mon grand-père, L'agrume et La défaite du rouge-gorge*, Mémoire de maîtrise, Université du Québec à Montréal.
PEELMAN, Achiel, 1994, « Danser avec les esprits : Exploration de l'univers amérindien », *Théologiques*, 2, 2, pp. 73-90 (consulté le 20/09/18), URL : https://www.erudit.org/fr/revues/theologi/1994-v2-n2-theologi2883/602408ar.pdf.
VARGA, Áron Kibédi,1990, « Le récit postmoderne », in *Littérature*, *Situation de la fiction*, n°77, pp. 3-22.
VAUTIER, Marie, 1994, « Les métarécits, le postmodernisme et le mythe postcolonial au Québec. Un point de vue de la «marge» », [En ligne] *Études littéraires*, 27, 1, pp. 52 (consulté le 21/12/19), URL : https://www.erudit.org/fr/revues/etudlitt/1994-v27-n1-etudlitt2252/501067ar/).

IDENTITĂȚILE MULTIPLE ÎN TRANSFORMAREA LUMII LITERARE. ELIF ȘAFAK

Carolina DODU-SAVCA
Universitatea Liberă Internaţională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Three questions will always remain – as we tend to believe today – at the top of the list: who are we? where do we come from? where are we going? In the society-of-the "present," the question "Where are we going?" seems to be more important than the question "Where are we coming from?" Respectively, we intend to scan quickly the problem of multiple identities in the transformations of the human Identity related to the social and literary present. From this point of view, Elif Shafak's polyphonic writing shows the contrasting aspects of identity's multiplicity. In Shafak's works we discover the complexity of a (meta)literary debate about the freedom of speech, values-non-values/or and the new family values, waves of migration, various dimensions of exile, human rights (declared, demanded, obtained, respected, violated, claimed, regained, reformed, etc.), depression (conditioned, unconditional), and the crisis of identity.*

Why Elif Shafak? We chose this author for her bold, honest, insightful speech on identities that generate and illustrate the transformation both in the field of literary reflection and in her social and personal life. She is one of the most expressive voices in the public space and the most consistent presence in contemporary writing. She is a personality that represents her epoch in multiple ways, at the geocultural crossroads of the Western-Eastern models, at the cultural-anthropological interference of the femininity-masculinity entities, and at the geo-historical intersection of two millennia. Shafak correlates the problems of urgency of the present being and the hyperconnectivity of individuals with the crisis of the identity in the Age of Division.
Keywords*: Identity, Multiple Identities, Fiction, Polyphonic Writing, Elif Shafak*

Trei întrebări vor rămâne mereu – astfel tindem să credem astăzi – în capul listei marilor probleme ale umanității, inclusiv literare: cine suntem? de unde venim? încotro mergem? [1]

La începuturile civilizației, curiozitatea despre proveniența speciei devansa întrebările despre esența și destinația omului. Deși făptura era curioasă să-și afle viitorul individual, înțelepții căutau răspunsuri, pe diferite căi și prin diverse mijloace, despre originea/originile umanității și tot așa timp de câteva milenii au scrutat sufletul/firea/natura/conștiința umană ... ca să ajungă departe, dar să rămână tot cu aceleași câteva întrebări de fond. Astăzi, deși cunoaștem mai multe despre om și umanitate, aceleași (trei) întrebări (mai) persistă. Și chiar dacă dominanta acestora este – aparent – alta, tot despre începuturile umane este vorba și tot despre resorturile profunde discutăm, chiar și atunci când schimbăm unghiul de atac al chestiunii: dinspre locul de naștere înspre locul de trai, de la limba maternă la limba învățată/aleasă/profesată, de la dat la devenire, de la prestabilit/ADN/determinare la metamorfoză/neuro-plasticitate. Astăzi, toate sunt mai altfel decât erau ieri, filosofic vorbind. Și de fiecare când sonorizăm acest enunț el își poartă neclintit, axiomatic, adevărul. Orice „astăzi" este un prezent altfel decât „prezentul" de ieri. Or, *astăzi*-în deceniul al doilea al secolului XXI prezentul s-a multiplicat și demultiplicat în prezent-aici, prezent-acum, prezent-virtual, prezent-discontinuu, prezent urgent, prezent-fără-prezent și mai ales prezent-fără-prezență. Similar, s-a diversificat și înțelegerea-percepția și manifestarea identității, de la personală, comunitară, de grup, culturală, socială, națională, profesională la identitatea simbolică și identitățile mediatice, numerice înspre identitatea congruentă, cu trăsături cumulative și activități ciclice, cu funcții complementare, roluri alternative și caracteristici ambivalente: lingvistice și culturale, de gen, etnie, apartenență, afiliere, aspirații, convingeri, alegeri, obiceiuri, cunoștințe, experiențe, spațializare, manifestare, suport, profilare, etc. Bineînțeles că nu ne-a preocupat aici clasificarea rigidă, le-am luat în vrac, cum se întâmplă și în realitatea cotidiană, nu cea teoretico-științifică, nici cea istorică.

În loc de definiție, ca să nu trecem nici total pe lângă această noțiune emergentă de identitate multiplă, vom schița o viziune, un mod de a desemna ceva prin această sintagmă. Prin *identitate multiplă* înțelegem manifestarea transformării continue în identitate, în special la nativii din generația milenară și nativii digitali, și recunoașterea tranzitivității noilor fațete ale identității care se dezvoltă și dizolvă. În acest algoritm, identitatea are trăsături combinate dintre dat și devenire, accent punându-se pe devenire, pe transformarea și alegerea conștientă a ceea ce ființa este, în mișcare continuă, în proces și ca proces, nu ca rezultat, nu ca punct de definire, ci ca punct de plecare. Propunem această direcție de identificare a identității multiple în contextul unei lumi ca *unimultivers* (Demorgon, 2016: 18) și a literaturilor într-un spațiu global (Damrosch, 2020). La început de mileniu, construcția identității este – înregistrată ca – un proces. Valorificat.

În era post-informațională *încotro mergem* pare a fi mai important decât *de unde venim*. Această preocupare *încotro* este fixată pe înțelegerea prezentului și a transformărilor spirituale complexe care sunt plasate sub lupa neuro-/bio-nano-techno-/multi-/pluri-/post- și a transdisciplinarității aplecate asupra identității umane a cărei prezență – fizică, biologică, morală, intelectuală – e pusă la încercare (primul test).

[1] CF. cu titlul uneia dintre cele mai cunoscute tablouri de pictorul francez Paul Gauguin. Titlul în franceză: D'où venons-nous ? Que sommes-nous ? Où allons-nous ? (versiunea în limba engleză : Where Do We Come From? What Are We? Where Are We Going?). Pictura este păstrată la Muzeul de Arte Frumoase din Boston, Massachusetts, SUA.

În aceste chenare, ne punem o serie de întrebări pe care le situăm în câmpul literar și la care nici măcar nu căutăm răspunsuri, ci doar le listăm pentru a distinge *încotro mergem* (nu și de ce) prin înțelegerea sau ignoranța noastră umană, individuală și colectivă:

- Cum citim profundele transformări spirituale în literatura contemporană?
- Care sunt granițele ficțiunii de azi?
- Limitele gândirii?
- Ce stă în spatele persoanei care stă în fața lumii/textului/ecranelor?
- Pe termen scurt și mediu, ce fragilizează ființa?
- Și, pe termen lung, ce periclitează capacitatea de „a gândi-omul”?
- Și o întrebare fără termen /sau cu termen expirat/ − ce mutilează realitatea-din mers? Adică de ce/cum ni se amputează prezentul?
- Și de altfel, ce înseamnă prezentul pentru literatură?
- Cum definim timpul în care trăim? Este timpul în care trăim identic cu timpul în care gândim și simțim? Timpul-în care medităm, iubim, urâm, suferim? ...
- ... mai avem timp? Noi, cei cu profil multiplu (Work Profile/Personal Profile), ancorați în GoogleCalendar, cu ceasul prin aplicație, etc. (...)
- (...)

De fapt, acestea și alte frământări converg la următoarea întrebare din categoria grea:

- Este dezrădăcinarea din timpul prezent și spațiu material (prin digitalizare, androidizare, de/localizare) o transformare?
- ... sau o manifestare a esenței cerebrale?
- O explozie a societății?
- ... sau o implozie într-un [ultim] prezent istoric uman?
- sau ....
- .... /și ....
- o anihilare a persoanei, de la criza(rea) individului până la *elasticizarea* conceptului de ființare întru-un *ultra*-acum (cu referire la „cultul al urgenței”, după Nicole Aubert (2003).
- ?

Unghiul de atac al problemei *identităților multiple*, pe care-l încropim aici, este cel al analizei (alias scanării succinte a) transformărilor identității, în raport predominant cu prezentul-prezent, dar și cu timpul literar prezent (mereu prezent-mereu trecut), dar și cu avansul științei și al culturii (alias și al civilizației care se conține în termenul de cultură), precum și cu realitatea urgentă (acum-aici) și imediată (aici-și-acum) a acestui hiper-prezent (prezent intermitent, intersectat de prezent real/virtual/imaginar/trăit/gândit/simțit/..., mereu urgent-*acum*, mereu alert-*aici*), prea dinamic (acum-după-acum, un alt „acum” îl busculează pe primul, un prezent virtual mai prezent decât prezentul material), prea transformat(or) și transforma(n)t.

Rezumatul pe care-l propunem nu face decât să circumscrie restrâns o arie tematică a unui mic studiu în devenire, bazat pe texte, discursuri, fragmente din opera lui Elif Șafak.

De ce am ales creația − scriitura, discursul, viziunea − sa? Opera lui Elif Șafak punctează subtil și tranșant existența identităților multiple, în noi-oamenii și în ființa-Eu. Textul ei ne vorbește deschis, discursul ei pulsează colorat, viziunea ei este vibrantă, în special în aria mentalităților occidentale, sau ale celor care și-o asumă, care admit multiplicitatea contrastantă, deși complementară, a recurenței multiplicității identităților, ca fel de a fi, simți, gândi, alege, deveni, regândi, trans-re-forma. La Șafak descoperim, în complexitatea unei scrieturi polifonice ce alternează facil și captivant ficțiunea cu non-ficțiunea, o dezbatere (meta)literară a problemelor geo-socio-culturale principiale: ale libertății expresiei întru diferență și diversitate, ale valorilor familiale revizuite întru sensibilizarea conceptelor familiei tradiționale moderne și post-/post-moderne, cu distincția de entitate culturală[1] sau tipul de model familial societal[2], ale respectului alterității întru recunoașterea

[1] entités *culturelles* (la famille slave, la famille germanique, la famille anglo-saxonne, etc.) par un modèle sociétal […] (DAGENAIS, 2000 : 19-32).

[2] *Paterfamilias ; la fondation d'un monde commun personnalisé* (DAGENAIS, 2000 : 19-32).

diferențelor din noi-cei tineri, -cei adulți, -cei seniori, -cei de ieri/de azi, ale comunicării intergeneraționale, interculturale, ale migrației întru independență sau convertire, ale exilului întru asimilare sau reziliență, ale drepturilor întru dezvăluirea unui dat sau abrogarea unei convenționalități (cu paradigma drepturilor declarate, cerute, obținute, respectate, încălcate, reclamate, violate, redobândite, reconcepute, reformate, etc.), ale depresiei condiționate și/sau necondiționate întru consensul că simțim într-o (bio-chimio-)fiziologie cvazi-determinantă, etc. etc. etc. Și toate acestea pentru a străbate acest culoar al prezentului-crizei identității umane, ca o criză a prezenței uman(ist)e.

În acest sens, Șafak denunță literar și civic toxicitatea dezbaterilor politice și culturale ale prezentului mic, dar zbuciumat (prin televiziuni, cyberspațiu, marketing regizat în spațiul public, etc.) și umflat până la proporții gigantice. Să luăm drept exemplu de referință conceptul de „cancel culture" care este, din păcate, o metodă de defăimare prin rețelele de socializare cu scopul de a exercita o importantă presiune socială. Șafak metaforizează această dezaprobare în una din cărțile sale recente. În 2020, publică un cutremurător pamflet social întitulat *Cum să rămâi lucid într-o epocă a dezbinării* (*How to Stay Sane in the Age of Division,* 2020). Cele două protagoniste, fetița din Egipt pe nume Facebook și fetița din Israel pe nume Like, sunt simbolurile mărginite în trista gestică a societății-în rețea. Anume această societate-în rețea, surprinsă cu dexteritate în diferite ipostaze, ne face să zăbovim asupra cărților semnate de Șafak. Autoarea reușește să ne deconecteze, ca într-o pană de curent, de la aparate și virtualitatea comodă pentru a ne reconecta la realitatea in-comodă, cu duritatea prezentului extins peste oameni și între oameni, locuri și probleme reale. Dar dincolo de relația reciprocă între oameni, aparate /device-uri/ și comunități, Șafac pune problemele urgenței și hiperconectivității în fața unei alte probleme-fenomen care este cea a dirijării, impactării identității umane și dezbinării comunităților prin automatizarea vieții și inter(hiper)conectarea indivizilor, acestea din urmă fiind mecanismele „ideale" care fac posibilă nu doar urmărirea utilizatorilor (care intră benevol în pânza acestui Big Brother digital), ci mai ales manipularea acestora și aprofundarea crizei identității. A crizei prin dezbinare socială, scindare comunitară, disensiune în discursul public, contradicție interioară. Nimic nou. De acord. Neînțelegerile au subzistat mereu în timpul istoric uman.

De ce (totuși) Elif Șafac? Autoarea este una dintre identitățile purtătoare de transformare, atât în câmpul reflecției literare, cât și în viața socială și personală. Britanică de origine turcă, născută în Franța (Strasbourg), Elif Safak este una dintre cele mai expresive voci în scriitura contemporană și una dintre cele mai ilustrative personalități ale paradigmei identității plurale, deci și multiple în acest context, la răscrucea celor două modele occidental-oriental, celor două entități feminitate-masculinitate și celor două milenii, dacă mergem pe principiile mari ale contrastivității.

Multiplicitatea identității se manifestă în procesul migrației, dacă reperăm în procesul migrațiunilor un exemplu prolific și totodată lapidar. Șafak este cea care a dat verdictul migrației globalizate și dezrădăcinării constructive când a declarat că „scriind în engleză mă apropii de Turcia" ["Writing in English brings me closer to Turkey ..."]. Să admitem că și aici ne ciocnim de un adevăr din prezentul axiomatic, al societății-prezentului în plină transformare, inclusiv prin migrație și noile forme ale persoanei migratoare; când „acasă" nu e un loc fixat, și nici unul la singular, ci două, trei, mai multe locuri, în funcție de biografia personală. „Acasă" devine o noțiune plurală și un fenomen al mobilității geografice, un „loc mobil", diferit de la o vârstă la alta. Un „acasă" pentru fiecare etapă a vieții, când ea sau el e născut în punctul A, crescut în punctul B, adolescentă/adolescent în punctul C, etc. Însăși Șafak este cel mai bun exemplu: născută la Strasbourg în Franța, primul ei „acasă", crescută și școlită între patru țări, Franța, Spania, Iordania și SUA, adultă în Marea Britania, cu un „acasă" europenizat, ales să fie Londra/Marea Britanie pentru personalitatea Elif Șafak și un substrat „acasă" care rămâne a fi, prin cod genetic, un „acasă din sânge" oriental. Aceste migrații individuale, inclusiv după exemplul lui Șafak, precum și după marile valuri de migrații europene și transatlantice, semnalează o altfel de percepție a ceea ce numim acasă, pe de o parte, și, pe de altă parte, a ce înseamnă „acasă" pentru ființarea-în deschis, a unei identități fluide. Prozatoarea punctează această *deplasare* prin limba-țintă ["Writing in English ..."], care este și limba-gazdă (a doua limbă de lucru, de exprimare a identității socioprofesionale), către țara sa de origine ["...

brings me closer to Turkey ..."], care reprezintă și limba-sursă ["closer to Turkey..." = to Turkish]. Vădit, o altă limbă o aduce pe prozatoare mai aproape de „acasa" părinților, un acasă prin filiație și tradiție, tot așa cum o altă opțiune lingvistică, ne face mai sensibili la propria limbă, ne *lasă* să o vedem mai bine, întrucât privirea din exterior, obiectiv asumată, este mai clarificatoare.

Așadar, noțiunea de „acasă" nu e doar un loc, ci poate fi mai multe locuri, şi nu doar geografice, ci mai ales un *loc* al amintirilor cu încărcătura emoțională, cu ideea de rădăcini purtate nu plantate, sau ideea înrădăcinare, cu rădăcini fixate într-un sentiment al apartenenței, al liniștirii și asimilării benevole.

Vom discerne în scriitura ei un acasă-filosofic, un acasă-de suflet, un acasă-ales, un acasă-al suferinței, un acasă-acasă, un acasă-al rezilienței. În fine, ficțiunea în sine pentru mulți dintre noi este un acasă al umanității.

La Șafak, natura acestui „acasă-acasă" are gust accentuat, o coloratură a pasiunii senzorial olfactive și o coloană vertebrală ultra-umanistă. Deși nu trebuie să uităm cât de lucidă este această vizionară a prezentului. Opera sa are germene antagonist, dar constructiv: este contra rigorii puritane, a convențiilor strâmtorate de povara tradiționalismului, a conformității. Mesajul ei ne îndeamnă să privim identitatea din toate părțile și sub toate aspectele. Nu ne cere să le acceptăm imediat, ci să le privim. Să avem răbdarea de a nu striga „nu", de a nu nega din start, mai ales înainte de a da o șansă de conviețuire a Altuia în noi, mai întâi în mintea noastră, apoi și în cotidianul societății bazată pe viziunea transformării ca o constantă a vieții, *una* ca un tot întreg pentru fiecare și *multi*-aspectuală ca un mozaic ce o compune din punctul inițial în cel final, al identității schimbătoare în gusturi, kilograme, înălțime, inclusiv a visării, obiceiuri, co-prezențe, locuri, rituri, obiecte, măsură, facultăți, idei, mărimi, fețe, potență, caracteristici, puteri, emoții etc. ... Citate în vrac.

În rezumatul de față am consemnat niște problematici majore și am anunțat niște balize tematice care urmează a fi developate într-un articol dedicat operei (textelor selective a) romancierei Elif Șafak; aceste balize fiind totodată exemple de procesualitate transformatoare a literaturii în era post-informațională.

Bibliografie:

AUBERT, Nicole, 2003, *Le culte de l'urgence*, Edition Flammarion.

DAMROSCH, David, 2020, *Comparing the Literatures: Literary Studies in a Global Age,* Princeton, NJ: Princeton University Press.

DAGENAIS, Daniel, 2000, „L'idéal-type de la famille moderne", in *La fin de la famille moderne*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, p. 19-32.

DEMORGON, Jacques, 2016, „Chapitre VII, L'uni-multivers : Physique quantique et cosmologie", in: *L'homme antagoniste,* Edition Economica, p.83.

ȘAFAK, Elif, 2019, *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World,* Booker Prize.

ȘAFAK, Elif, 2011, *Black Milk: On Writing, Motherhood, and the Harem Within*, [*Siyah Süt*, ISBN 975-991-531-6, Doğan, 2007], ISBN 0-670-02264-0, Viking.

ȘAFAK, Elif, 2009, *Lait noir,* Traduit du turc par Valéry Gay-Aksoy, Editions Phébus, Paris.

VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana, 2005, „Normă și norme în tradiția filologică românească", in *Philologica Jassyensia*, an I, nr.1-2, Institutul de Filologie Română „A. Philippide" şi Asociaţia Culturală „A. Philippide", Iași, p. 87-98.